

АНТРОПОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ: АСПЕКТ КОГНІТИВІЗМУ

Петрушенко Вікторія¹

¹ Доктор медичних наук, професор, Вінницький національний медичний університет імені М.І.Пирогова, м. Вінниця (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9255-403X>

UDC: 159.9:34

АНОТАЦІЯ

Передумови. Юридична психологія, як галузь наукового «знання» представлена найбільш поширеними науковими парадигмами: антропологічною та клінічною, формування та розвиток яких відбувалися в контексті впливу інших парадигмальних напрямків, як біхевіоризм чи когнітивізм. Відтак, відкритим питанням залишається проблематика впливу когнітивізму на появу, формування та розвиток антропологічної парадигми в юридичній психології.

Мета. Виокремлення когнітивістського аспекту антропологічної парадигми в юридичній психології, що передбачає структуризацію елементів юридико-психологічного когнітивізму, визначення спільних когнітивістсько-антропологічних елементів і способів їхньої міжпарадигмальної імплементації.

Методи. Для досягнення мети дослідження були застосовані системний та структурно-функціональний методи, які допомогли визначити сталі елементи когнітивістського напрямку в юридичній психології та систематизувати особливості його взаємовідношення з антропологічною парадигмою. Крім цього, для формування теоретичної бази дослідження був використаний бібліометричний аналіз актуальних наукових публікацій, дотичних до тематики розвитку антропологізму та когнітивізму в юридичній психології.

Результати. Послугуючись понятійно-категоріальним апаратом Томаса Семюела Куна, парадигмальність переводить «знання» з перед-наукового стану до «normal science», тобто до впорядкованої системи, яка функціонує в межах сталих структур – парадигм. Стаття дає змогу прослідкувати епістемологічний міждисциплінарний перехід від логіко-математичних до соціально-поведінкових наук в контексті юридико-психологічної проблематики, а саме наслідування когнітивістських установок, які тяжіли до формалізації, антропологічною парадигмою. Інтеграція відокремлених та фрагментованих науково-психологічних напрямків у парадигми, зокрема у когнітивну, передбачає закріплення найбільш валідних методів, методик та методологем. Таким чином, в контексті міждисциплінарного підходу охарактеризована імплементація «знання» з суто соціально-поведінкового контексту в юридично-поведінковий.

Висновки. Використовуючи парадигмальний підхід до історії науки, визначена вирішальна роль когнітивістів у здійсненні «наукової революції» у психологічній галузі, зокрема в юридичній психології та її соціальному контексті. Окреслена адаптація методології представниками антропологічної парадигми, яка була започаткована ще за часів експериментальної психології та використовувалась як когнітивістами так і клініцистами. Доведено, що в процесі формування парадигм в юридичній психології відповідна методологічна адаптація відбувалась на ґрунті когнітивізму.

Ключові слова: юридична психологія; антропологічна парадигма; клінічна парадигма; когнітивізм; когнітивний підхід.

ВСТУП

Юридична психологія концентрує свою увагу на вивченні взаємовпливу поведінки лю-

дини та права. Поведінку людини можна розглядати в контексті біхевіористського, психоаналітичного чи когнітивістського парадигма-

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © Viktoriia Petrushenko

This is an Open Access journal. This work is licensed under a **Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)**.
Link: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

льного бачення психології. Залежність розвитку будь-якої галузі психології таким чином буде залежати від напрацювань цих трьох парадигм у психології. Юридична психологія не є виключенням. Однак, варто сказати, що ще з самого зародження особливий зв'язок наука про взаємовплив людини та права мала з когнітивізмом. До прикладу, італійський психолог Гаetano Де Лео (1940-2006) тлумачить юридичну психологію так: *«Психологія права – це прикладна дисципліна, присвячена поєднанню права з клінічною, сімейною, дитячою психологією, соціальною психологією та психологією організацій, а також спеціально із когнітивною психологією»* (De Leo & Patrizi, 2002; Patrizi, 2007). Таким чином, виникає необхідність визначити ключові впливи когнітивізму на основні парадигми, які сформувались у юридичній психології, в даному випадку – на антропологічну парадигму.

Для досягнення мети був поставлений ряд завдань: систематизувати аспекти когнітивістської парадигми у психології, визначити її основні закономірності; охарактеризувати формування антропологічної парадигми у юридичній психології; співставити закономірності та методи когнітивізму, їхню імплементацію представниками антропологічного підходу в юридичній психології.

Серед актуальних публікацій стосовно тематики дослідження можна виокремити роботи, які розкривають проблематику антропологічної парадигми у психології (Chin, et al., 2022; De Azevedo, 2022; Siregar & Simbolon, 2025; Silva, 2022; Kaiser, et al., 2022; Lowe, et al., 2025; Siregar et al., 2025; Tomićić, 2022), когнітивістської психологічної парадигми

(Ash, 2024; Berry, et al., 2022; Coltheart, 2023; Dellantonio, 2023; Lopes, 2024; Desjardins, et al., 2024; Yueyu et al., 2022), а також робіт, що розглядають проблематику історико-теоретичних засад розвитку психології в контексті взаємодоповнення цих двох парадигм (Currie, et al., 2024; Sergiou & Gabora, 2025; Zagaria & Lombardi, 2024) та їхнього застосування в юридичній психології (Baskin-Sommers, et al., 2024; Sefotho & Letseka, 2024; Skorinko, et al., 2025).

МЕТОДИ

Основними методами дослідження стали системний та структурно-функціональний. Системний метод був використаний для характеристики закономірностей когнітивістської парадигми в юридичній психології, її основних закономірностей та досягнень. Структурно-функціональний метод застосовується в роботі для виокремлення сталих елементів когнітивістської теорії та для аналізу рівня їх імплементації в антропологічній парадигмі юридичної психології.

При розгляді впливу на парадигмальний розвиток юридичної психології був використаний історичний підхід до проблематики розвитку наукового знання в межах психологічної науки.

РЕЗУЛЬТАТИ

Поява і стрімкий розвиток нейронаук, заснований на еволюційній трансформації нейропсихології та нейробиології, втілений у нових концепціях математичної логіки, супроводжувався запозиченням юридичними психологами наступних понять: «інформаційна обробка», «ментальні репрезентації», «когнітивні схеми», «евристики», «когнітивні

упередження» (Connors, et al., 2022; Fasso, 2022; Omrani-Shishavan, et al., 2025). Окрім того, когнітивісти наполягали на існуванні теоретичної категорії «метاپізнання», в рамках котрої особистість начебто здатна повністю усвідомлювати та навіть контролювати власні когнітивні здібності (Baskin-Sommers, et al., 2024; Kargopoulos, 2023).

В межах інформаційної обробки мислення визнавалося процесом кодування, зберігання та відтворення інформації. Натомість ментальні репрезентації когнітивісти асоціювали з постійно відтворюваними сценаріями зовнішнього оприлюднення певної інформації. Важливо, що ментальні репрезентації зображувалися соціально-значущим явищем, придатним для семантичного та семіотичного аналізу (Petrovich & Viola, 2022). Натомість когнітивні схеми в цій парадигмі виступили структурованими моделями знання (щось схоже на класичні епістеми), керівними в процесах сприйняття та інтерпретації зовнішніх феноменів. Евристики, зі свого боку, є функціями спрощення складних для свідомості масивів інформації чи подій, які дозволяють зосередитися на вирішенні першорядних завдань (Viale et al., 2023). Насамкінець поняття когнітивних упереджень узагальнює системні практики ірраціональності й алогізмів, котрі насправді відзначаються своєю внутрішньою логікою (Sergiou & Gabora, 2025; Dobrew, et. al, 2025; Dong, et al., 2023; Lee, et al., 2022).

Англомовний термін «cognitive revolution» («когнітивна революція») (O'Donohue, 2003) доволі точно характеризує значення і вплив теоретичних постулатів Ноама Хомського (нар. 1928 р.), а також подаль-

ших наукових розробок у сфері когнітивізму для другої половини XX ст. Книга «Syntactic Structures» (Chomsky, 1957) серйозно трансформувала існуючи доти систему психолінгвістичних уявлень про феномени обробки і відтворення інформації людиною. А втім, інший фундатор когнітивізму Джордж Армитаж Міллер (1920-2012) вважав справжнім початком «cognitive revolution» – день 11 вересня 1956 р. Саме тоді пройшла науково-практична конференція в стінах Массачусетського технологічного інституту на тему «Special Interest Group in Information Theory». Цей захід об'єднав у міждисциплінарній дискусії фахівців із інформатики, мовознавства та експериментальної психології. Проведення аналогій між «мозком» і «комп'ютером», або дефініція мозкової активності людини як суперкомп'ютерної, дозволили психологам-когнітивістам вдаватися до пошуку математичних пояснень вищої нервової діяльності. З цим і були пов'язані критичні оцінки партикулярних студій, притаманних клініцистам, антропологам і біхевіористам (Chieffo, 2023). Прихильники когнітивної революції прагнули систематизувати людську психіку на основі узагальнюючої феноменології. Когнітивістам навіть вдалося надати нової конотації традиційній категорії філософської метафізики «вимір», яка здобула нове логіко-математичне значення.

Сам Дж. А. Міллер опублікував того ж таки 1956 р. програмну статтю «The Magical Number Seven, Plus or Minus Two: Some Limits on our Capacity for Processing Information», відому завдяки основному заголовку – «Магічне число сім плюс-мінус два». Описана в статті концепція відома в психологічній літературі

як «гаманець Міллера» (Miller, 1994). На мою думку, вона найкраще ілюструє методологічну стратегію наукової роботи психологів когнітивістського спрямування. Зокрема, автор встановив, що короткочасна пам'ять людини зазвичай не може запам'ятати і відтворити більше аніж 7 ± 2 інформаційних елементів. Так, йшлося про те, що людина переважно запам'ятовує 9 двійкових чисел, 8 десяткових чисел, 7 літер із абетки, а також 5 односкладових слів. У сукупності означені числові та словесні конструкції якраз і складають 7 ± 2 елементів інформаційного контексту. При цьому, короткочасна пам'ять виступає своєрідним «гаманцем» або «сховищем», в якому абсолютно неважлива якість інформаційних елементів (Ren & Han, 2022; Proctor, et al., 2024). Ключовою закономірністю має бути виключно їхнє число – 7 ± 2 . Відповідно, «гаманець Міллера» став новим словом в процесі алгоритмізації психології та дозволив суттєво переосмислити клініцистський і біхевіористський спадок експериментальної психології (Hofman, 2025).

Зрештою, наукова діяльність Дж. А. Міллера ґрунтувалася на спробі трансформувати біхевіористські уявлення про «стимул-реакцію-рефлекс» у величини, що можуть бути виміряні, алгебраїзовані та алгоритмізовані. Для юридичної психології «гаманець Міллера» та його активне впровадження когнітивістами 1960-х рр. на базі інструментарію математичної логіки, означав концептуалізацію програмування процесів, пов'язаних із правовою свідомістю людини (Vinck, 2025). Зрештою, когнітивна революція в психології права призвела до розвороту медичного партикуляризму в позитивістському напрямку. Маю на

увазі реконфігурацію медичного підходу, де локальні дослідження феномену «людського» превалюють над узагальнюючими висновками (Becerra & Cárdenas, 2025; Pietrzyk, 2025; Sheehan, 2021). Цей підхід виявився нерелевантним уже на основі перших досягнень експериментальної психології Вільгельма Вундта (Rodax, 2023, Ulrich, 2024), але продовжував застосовуватися вченими не лише медико-психіатричної, але і антропологічної та особливо біхевіористської парадигм (Milian & Salas, 2024). Цінність людини та її внутрішнього світу, поставлена в основу антропологічної парадигми, редукувала до механічних рефлексів біхевіористських adeptів Джона Вотсона (De Vincenzo, 2023; Watson, 1929). Проте когнітивізм перевершив найсміливіші очікування прихильників психоневрологічних вчень про рефлекторну діяльність, оскільки поставив на перше місце в теоретико-методологічному апараті експериментальної психології такі поняття як «закон» і «закономірність» (Mulberger, 2022). Водночас, на відміну від антропологічного чи біхевіористського парадигмального осмислень, когнітивізм рішуче відмовився зосереджувати поняття «закон» і «закономірність» експериментальної психології у їхньому природничому тлумаченні (Clark, 2025).

Проте, слід застерегти читачів від логічної редукації антропологічної парадигми як широкої і міждисциплінарної та клінічної – як вузької та інтрадисциплінарної. Такі оцінки природно шкодять інтегративному підходу до антропологічної та клінічної парадигм, а також генерують обов'язкове для фази «наукової кризи» (за Т. Куном) конкурентне

середовище. Вважаю ці тенденції абсолютно негативними в сучасних концептуально-філософських умовах, коли унаочнене протистояння постмодернізму, модернізму та примордіалізму потребує чіткого постулювання власної теоретико-методологічної позиції.

Для того, щоб у подальшому позбутися початково конкурентного формату взаємодії антропології та клінічної парадигм у юридичній психології, слід змінити об'єктив оцінювання їхнього міждисциплінарного потенціалу. Перш за все, слід визнати зосередженість антропологічної парадигми на залученні в систему «психологія – право» фактів, даних і прикладів із величезного масиву знання, що піддається препаруванню «людиномірними» методологічними прийомами. Така «людиномірність» втілюється у творчому діалозі психології права з філософською антропологією, соціальною антропологією, культурною антропологією, фізичною антропологією, всім колом соціологічних наук і політологією, культурологією, етнологією, лінгвістикою, кримінологією тощо. І тут ще не перераховане розмаїття методологем антропологічної парадигми, котру складно уявити без концептуального структуралізму, ідей структурної антропології, структурно-функціонального методу, епістемологічного та феноменологічного підходів. Окрім того, рецепція положень соціальної та культурної антропології спонукає ставити справедливе питання про ймовірність домінування власне антропологічного підходу як юридико-психологічної методологем.

Динамічний розвиток нейробіології та нейрохімії так само базувався на спробах когнітивістів рецепіювати гносеологічні стратегії

інформатики, втілені в теорії програмування, а також у вченнях про алгоритми та в низці важливих розділів алгебри логіки. Тут вбачається нейроповорот, заснований на математичному тлумаченні закономірностей, де інформаційна складова «числа» видається важливішою від природничо-орієнтованих систем «поведінки» (Sinha, 2023). Лейтмотивом, який пов'язував нові когнітивні підходи щодо пізнання вищої нервової діяльності з антропоцентризмом трьох попередніх парадигм (медико-психіатричної, антропологічної та біхевіористської) залишалося вчення про рефлекс та різні експериментальні форми пояснення рефлекторної активності (Alber, & Kölbl 2025; De La Fuente, 2023; Levín, 2025).

Перш за все, ще напередодні розповсюдження когнітивізму, експериментальна психологія як джерело всіх інших психологічних наукових дисциплін, тяжіла за своїм методологічним і, головне, гносеологічним та епістемологічним спрямуванням до природничих наук (Vilchez, 2025; Doroudi, 2023). Психологія намагалася самоідентифікуватися як галузь природознавства (Natural science) (Potters, 2024). Про це свідчили навіть дискусії між представниками парадигм клініцизму та антропологізму. Перші звертали більше уваги на емпіричні дослідження в координатах «норми і патології» (Goldberg, 2023), тоді як другі намагалися визначити психологію через феномен спостереження за нормативним і патологічним станом у прогресії мікросоціальних, мезосоціальних та макросоціальних груп (Brownstein et al., 2022; Drayson, 2024).

Доцільно говорити про когнітивізм як прояв неопозитивізму чи навіть про

«когнітивістський неопозитивізм», для котрого найбільшим критерієм науковості могло бути тільки числове вираження того чи іншого явища (як природного, так і суспільного) (Goodman, 2022). Тобто когнітивізм рухався в напрямку переведення цілого комплексу природознавства на становище експериментального простору точного наук. Відповідно, природничі науки вже не мали б виконувати функцію самостійних наук фундаментального типу. Їхньою новою дослідницькою метою мусили стати експерименти над пошуком оптимальних числових дефініцій (Schwatz & Sunderman, 2024). Відповідно, процеси, пов'язані з життям як у біологічному, так і в онтологічному вимірі, треба було піддати класифікації та систематизації з позиції наявності чи відсутності низки змістовних категорій із невластивими природознавству до тих часів конотативними функціями – математичних законів, логічних закономірностей, алгебраїчних формул.

Окрім того, добре знайомство зі сферою наукових досліджень теоретичної математики і математичної логіки не могло зашкодити дослідникам, що спеціалізувалися як на рефлексях, так і на вивченні свідомості чи співвідношення соціальних уявлень із широкою категорією поведінки. Втім, уже наприкінці 1980-х рр. стало зрозуміло, що когнітивістський неопозитивізм здатен ставити перед психологією нові наукові проблеми та дуже часто загадки, але не здатен їх вирішувати (Glenney, 2023). Тим паче, що будь-яка спроба точного надання прогнозу людської поведінки наштовхувалася на партикулярні неточності, котрі за своєю сукупністю докорінно суперечили спробі синтетичного узагальнення шляхом ство-

рення незмінних законів і закономірностей. Тобто психологія довела адептам когнітивної революції (Petrovich & Viola, 2022), що умови не можуть бути запрограмовані, а отже, будь-які алгоритми потребують певного числового програмування мінливості. На мій погляд, саме категорія «мінливість» спричинила остаточний перехід психологічних наук під вплив екзистенційного гуманізму. Його перші паростки з'явилися в якості епістемологічної реакції науки психології на когнітивну революцію вже на початку 1970-х рр. і добре пов'язуються із тогочасною європейською інтелектуальною модою на твори і праці філософів і літераторів із числа екзистенціалістів. Переважна більшість психологічних дисциплін прийняла гуманістично-екзистенційну парадигму на межі 1970-1980-х рр., тоді як юридична психологія перейшла в теоретичні рамки екзистенціалізму приблизно в 1985 р (Sergiou & Gaboga, 2025).

Цікаво, що першим протокогнітивістом у юридичній психології виявився австронімецький психолог Макс Вертхаймер (1880-1943). За своїм парадигмальним спрямуванням він був беззаперечним клініцистом. Важливо, що спершу вчений спеціалізувався на праві, але згодом зосередився на філософських студіях (Greenwood, 2020). Під керівництвом німецького фундатора Вюрцбурзької школи психології Освальда Кюльпе (1862-1915), М. Вертхаймер переключився з історії логіки та метафізики на дослідження психофізіології, писав функціонально-психологічні розвідки, захистив докторську дисертацію. Як і багато клініцистів його часу, Вертхаймер був надзвичайно близький до біхевіористських концептів

(Westheimer, 2023). Чого варта тільки назва його програмної статті 1912 р. – «Експериментальні дослідження сприйняття руху» (Westheimer, 1912). Врешті-решт, емігрувавши з нацистської Німеччини, Вертхаймер продовжив плідну роботу на теренах США, де напередодні смерті (1943) зумів опублікувати синтетичний виклад власних теоретичних ідей і цілісної концепції психологічної гносеології – «Продуктивне мислення» (Westheimer, 2023).

Теорія продуктивного мислення (зокрема, творчості та соціальної діяльності) за Максом Вертхаймером полягає в можливості та індивідуально зумовлених потребах особистості ставити перед собою абстрактні завдання та ефективно вирішувати їх. При цьому, М. Вертхаймер доводив, що процес творчості характеризується постановкою розмитого абстрактного завдання, в процесі виконання якого може трансформуватися мета, змінитися акцент, з'явитися зовсім інший контекст (Sarris, 2019). Проте сама необхідність постановки завдань та їхнього розв'язання вирізняє особистість з-поміж широкої маси індивідів, а також впливає на психологію спільнот, оскільки особистості, що творять наративи, дискурси або мають командну акцентуацію власного характеру, здатні ставити метазавдання перед великими групами людей (Greenwood, 2020). Отже, клініцист М. Вертхаймер сформулював основні аспекти теорії продуктивного правового мислення, для котрого обов'язковим є планування результату і погляд на будь-яку правову проблему як на сукупність особистісно значущих абстракцій, які повинні привести до абстрактного, але осмисленого наперед ре-

зультату. Хоча авторський концепт осмисленої абстракції М. Вертхаймера досі залишається найбільш дискусійним елементом його теорії (в тому числі в пристосуванні до реалій юридичної психології), але виключне значення положень про «мислення» та «осмислення» в подальшому сприйнятті психологами ідеалів «когнітивної революції» насправді не може викликати заперечень (Westheimer, 2023).

Отже, випереджаючи проблематику когнітивної парадигми, клініцист М. Вертхаймер поставив перед юристами-психологами наукову мету – дослідження феномену цілісного сприйняття ситуації. Спершу терміни та методичні розробки Вертхаймера, зокрема в сфері гештальтпсихології, сприйняли представники наукової кримінології. Окрім того, до робок Вертхаймера впливав упродовж другої половини ХХ ст. на дискусію поміж прихильниками антропологічного та клінічного парадигмальних напрямків, а також використовувався юридичними психологами-профайлерами. Ідея «цілісного сприйняття ситуації» у тлумаченні Вертхаймера впроваджувалася в слідчій та оперативно-розшуковій діяльності, а також вивчалася низкою східно-європейських юристів-поліцейців (Mungan, 2023). (Можливо, в загальному зацікавленні спадщиною Вертхаймера на теренах соціалістичних Польщі, Чехословаччини, Угорщини відіграв важливу роль чинник його місця народження, оскільки він народився у Празі, коли вона була одним із провінційних центрів Австро-Угорської імперії).

Антропологічна парадигма послідовно долала клінічну (медико-психіатричну, медико-психологічну), незважаючи на встановлення

впродовж 1920-1930-х рр. фашистських політичних режимів у більшості європейських країн (Chieffo, 2023). У тоталітарній системі Радянського Союзу, з огляду на антисциєнтистську позицію сталіністів, психологічна наука зазнала серйозних гонінь в період 1936-1953 рр. Особливо радикально більшовики атакували саме юридичну психологію, що вже встигла перейти на інноваційні (порівняно з клінічною парадигмою) рейки антропологічної парадигми. Короткий, але яскравий розвиток радянської психології права впродовж 1921-1936 рр., зумовлювався жвавими методологічними дискусіями поміж клініцистами й антропологами. Зрештою, психологія тимчасово втратила своє провідне суспільно-наукове значення. Тільки з 1956 р. почалося відродження багатопрофільних психологічних досліджень (як і предметної сфери галузевих психологій), в яких особливу роль посіли насамперед українські дослідники. Натомість в Третьюму Рейсі (1933-1945) юридична психологія весь час перебувала в тенетах найбільш радикалізованого ломброзіанства, актуалізованого низкою німецько-нацистських теоретиків. Німецька наука буквально прирівнювала юридичну психологію до психологічної кримінології, що редукувало її загальнотеоретичні функції (Dombrowski, 2024).

При цьому, не треба ігнорувати того факту, що психологічні вчення у філософії екзистенціалізму значною мірою копіювали філософську антропологію постраціональної реакції. Отож, антропологічна парадигма під час рецепції важливих елементів гуманістично-екзистенційної парадигми в межах юридичної психології, просто посилила свої психологічно

-детерміновані доктринальні твердження окремими рефлексіями.

Висловлюю переконання, що внутрішня структура когнітивної парадигми не могла не породити реакційного гуманістичного екзистенціалізму. Тож цей процес не був позбавленим епістемологічних зв'язків, що постійно намагався довести фундатор поняття «наукова революція» Т. С. Кун (Preston, 2024; Herrera, 2025). Справді, «когнітивна революція» відбулася, але вона надто швидко виродилася в математичну схематизацію людської волі, що суперечило основним постулатам експериментальної психології. Це зробило парадигму дуже впливовою, але тільки впродовж короткого періоду часу. На відміну від клінічної та антропологічної парадигм, когнітивна, як і біхевіористська, мала достатній потенціал для формування напрямків *normal science* тільки в десятилітній перспективі. Якщо говорити про біхевіоризм у психології права, то його розквіт припадає на період 1950-1960 рр., після чого відбувалося поступове зміщення в напрямку превалювання системних досліджень над студіями партикулярних психолого-правових проблем. «Когнітивна революція» 1957-1965 рр. дала про себе добре знати юридичним психологам тільки в 1970-1980 рр. Уже перше п'ятиріччя 80-х рр. XX ст. характеризувалося ускладненням науково-дослідницького потенціалу когнітивно-психологічної парадигми неогегеліанськими ідеями про авторитет, мораль, автономію індивіда та особистості (Petrovich & Viola, 2022).

Відповідно, опонуючи Т. С. Куну, можна ствердити, що у сфері філософії науки та психології наукової діяльності, набагато важ-

ливішим фактором для стабільної консервації та багатолітнього успіху певного наукового напрямку видається не його революційне значення, а рівень його еволюційного зв'язку з попередніми напрямами. Спокійний поступ науки тут відіграє більшу роль ніж формулювання кардинально трансформуючих ідей (Petrovich & Viola, 2022). Еволюціонізм, а не радикалізм визначає справді довготривалу «індивідуальність» будь-якої науки. Тож Т. С. Кун був правий, коли запропонував аналізувати всі науки через призму їхньої парадигмальності, але був точно неправий, коли наполягав на відсутності структурно-функціональних зв'язків і прямого теоретичного спадкування між парадигмами (Potters, 2022). Принаймні таким мені вбачається пристосування кунівської концепції «наукової революції» до предметної сфери юридичної психології, що, з огляду на специфіку проведеного вище огляду, може бути розповсюджене на всю розлогу галузь психологічних наук. При цьому, пропоную назвати виявлену закономірність «психологічною нерівномірністю зміни парадигм».

ОБГОВОРЕННЯ

Що всі ці зміни означали для психології права? Передусім юридична психологія тривалий період часу перебувала в епіцентрі теоретико-методологічного протистояння між докорінно відмінними онтологічними філософськими напрямками. Спершу вона була вимушена балансувати між медичним, природничим і соціолого-культурологічним знанням (клінічна, антропологічна, біхевіористська парадигми), а згодом потрапила в понятійно-категоріальну пастку когнітивізму, що, однак,

привнесла у дослідницький простір психології права нові та чіткі дефініції таких понять як «система», «системний аналіз», «системний підхід» (Batastini et al., 2023). Проте психологія когнітивної парадигми розглядала себе не перехрестям між медициною, природознавством і суспільствознавством із преференціями природознавчої емпірики, а точною (або ж «формальною») наукою, зосередженою навколо встановлення законів, закономірностей, алгоритмів.

Такий спадок біхевіоризму, втілений когнітивною революцією, призвів до гносеологічної методологічної реакції та замінив алгоритмічний детермінізм когнітивізму на стриманий релятивізм гуманістичного екзистенціалізму. Я пишу про «стриманий релятивізм» екзистенціалістів-гуманістів, оскільки на зміну йому прийшов другий етап релятивізму – соціально-контекстуальна парадигма початку ХХІ ст. Її динаміка суттєво радикалізувалася – «відносність» як критичне ставлення до числових пропорцій когнітивізму гуманістичний екзистенціалізм замінив «умовністю» як системним індетермінізмом в оцінці будь-якого суспільного, природничого або навіть формального (точного) феномену.

ВИСНОВКИ

Когнітивісти 1950-1970-х рр. здійснили «наукову революцію» за Т. С. Куном, оскільки радикально трансформували понятійно-категоріальне поле психологічних наук. Тепер йшлося не про прагнення психологічної методології та навіть самого предмета науки психології до повного ототожнення зі сферою природничих наук, а про повноцінну вимогу розглядати психологію в якості складової час-

тини системи normal science.

Гносеологічний та епістемологічний тиск когнітивної парадигми мав на меті асоціювати експериментальну психологію з побудовою алгоритмів. Це мало позитивне значення з точки зору інформатизації простору наукових пошуків психологів.

Когнітивна парадигма юридичної психології закономірно починалася з позитивного ставлення психологів права до напрямку гештальтпсихології. До речі, в 1980-1990-х рр. поняття «Gestalt» як «образ» або «форма» мати-ме важливе значення і для гуманістичного екзистенціалізму, тоді як соціальний контекстуалізм упродовж 2010-х рр. спробує відмовитися від «гештальту» як метарелятивістського «соціального конструкту» (хоча часом його визначали також як «науковий конструкт» або «філософський конструкт», що скоріше могло би бути коректним у методологічному дискурсі, але не в площині філософської епістемології).

Тим не менше, хоча в психологічних науках упродовж 1960-х рр. когнітивізм уже панував як цілісна парадигма з відповідним неопозитивістським акцентом, усередині юридичної психології всезагальний інтерес до когнітивної методології став очевидним тільки тоді, коли психологи вперше зайнялися формулюванням так званих «моделей пам'яті», що мали суттєво полегшити структурний і семантичний аналіз свідчень очевидців у процесі проведення відповідних оперативно-розшукових або слідчих дій. Концепції алгоритмізації процесуальних дій, а також низка важливих праць з теорії допитів, зосередили англо-американську психологію права 1970-

1980-х рр. на питаннях формул, які дозволили би виміряти достовірність свідчень, а також змодельовати процесуальне мислення. Когнітивна оцінка достовірності свідчень, а також психологічні засади прийняття тих чи інших рішень суддями, присяжними, моделі поведінки сторін захисту та обвинувачення в судовому процесі – всі ці теми визначали теоретичний потенціал психології права і створювали той ґрунт, на якому зростали сучасні напрямки кримінальної психології та психології судочинства.

References :

- Alber, E., & Kölbl, C. (2025). Literacy and illiteracy, its relational other: A key topic for collaboration between psychology and anthropology. *Ethos*, 53(3). <https://doi.org/10.1111/etho.70015>
- Ash, M. G. (2024). Situating Cognitive Science after 1945. *Human Arenas*, 8(3), 713-724. <https://doi.org/10.1007/s42087-024-00421-6>
- Baskin-Sommers, A., Williams, A., Benson-Williams, C., Ruiz, S., Ricard, J. R., & Camacho, J. (2024). Shrinking the footprint of the criminal legal system through policies informed by psychology and neuroscience. *Communications Psychology*, 2(1), 38. <https://doi.org/10.1038/s44271-024-00090-9>
- Batastini, A. B., Guyton, M. R., Bernhard, P. A., Folk, J. B., Knuth, S. B., Kohutis, E. A., Lugo, A., Stanfill, M. L., & Tussey, C. M. (2023). Recommendations for the use of telepsychology in psychology-law practice and research: A statement by American Psychology-Law Society (APA Division 41). *Psychology Public Policy and Law*, 29(3), 255-271. <https://doi.org/10.1037/law0000394>
- Becerra, D., & Cárdenas, F. (2025). The path towards a new paradigm: sustainability as the transformative axis in contemporary law. *Novum Jus*, 19(1), 267-291. <https://doi.org/10.14718/novumjus.2025.19.1.10>
- Berry, J. W., Lonner, W. J., & Best, D. L. (2022). The ascent of Cross-Cultural Psychology. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 53 (7-8), 715-728. <https://doi.org/10.1177/00220221221112327>

- Brownstein, M., Kelly, D., & Madva, A. (2022). Taking social psychology out of context. *Behavioral and Brain Sciences*, 45, e71. <https://doi.org/10.1017/s0140525x21000704>
- Chieffo, D. P. R. (2023). Un nuovo paradigma: impressioni sulla clinica contemporanea. *Ricerche di psicologia*, 4, 53-59. <https://doi.org/10.3280/rip2022oa15715>
- Chin, T., Caputo, F., Lin, C., & Hu, F. (2022). Editorial: Understanding cognitive differences across cultures: Integrating neuroscience and cultural psychology. *Frontiers in Psychology*, 13, 1041734. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.1041734>
- Chomsky, N. (2002). *Syntactic structures*. Berlin: Mouton de Gruyter. 116 P. https://tallinzen.net/media/readings/chomsky_syntactic_structures.pdf
- Clark, G. (2025). The central importance of evolutionary Anthropology for the future of analytical psychology. *International Journal of Jungian Studies*, 1-26. <https://doi.org/10.1163/19409060-bja10052>
- Coltheart, M. (2023). Psychology is - and should be – central to cognitive science. *DOAJ (DOAJ: Directory of Open Access Journals)*. <https://doi.org/10.4453/rifp.2023.0004>
- Connors, M. H., & Halligan, P. W. (2022b). Revealing the cognitive neuroscience of belief. *Frontiers in Behavioral Neuroscience*, 16, 926742. <https://doi.org/10.3389/fnbeh.2022.926742>
- Currie, A., Killin, A., Lequin, M., Meneganzin, A., & Pain, R. (2024). Past materials, past minds: The philosophy of cognitive paleoanthropology. *Philosophy Compass*, 19(6). <https://doi.org/10.1111/phc3.13001>
- De Azevedo, J. H. A. (2022). A origem da antropologia kantiana. *Griot Revista De Filosofia*, 22(3), 230-243. <https://doi.org/10.31977/grirfi.v22i3.3006>
- De La Fuente, J., Kauffman, D. F., & Boruchovitch, E. (2023). Editorial: Past, present and future contributions from the social cognitive theory (Albert Bandura). *Frontiers in Psychology*, 14, 1258249. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1258249>
- De Leo, G., Patrizi, P. (2002). *Psicologia giuridica*. Rome: Il Mulino. 296 P.
- De Vincenzo, C., Stocco, N., & Modugno, R. (2023). A critical sociocultural understanding of Evidence-Based Research and practice paradigm in contemporary Psychology. *Integrative Psychological and Behavioral Science*, 58(1), 160-177. <https://doi.org/10.1007/s12124-023-09798-5>
- Dellantonio, S., & Pastore, L. (2023). What future for cognitive science (s)? *Institutional Research Information System (Università Degli Studi Di Trento)*. <https://doi.org/10.4453/rifp.2023.0001>
- Desjardins, S., Tang, R., Yip, S., Roy, M., & Otto, A. R. (2024). Context effects in cognitive effort evaluation. *Psychonomic Bulletin & Review*, 32(1), 407-416. <https://doi.org/10.3758/s13423-024-02547-8>
- Dobrew, M., Gerke, R., Giesen, S., & Röttger, J. (2025). Make-up strategies with incomplete markets and bounded rationality. *European Economic Review*, 104941. <https://doi.org/10.1016/j.eurocorev.2024.104941>
- Dong, X., Minford, P., Meenagh, D., & Yang, X. (2023). Bounded rational expectation: How it can affect the effectiveness of monetary rules in the open economy. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 101845. <https://doi.org/10.1016/j.intfin.2023.101845>
- Doroudi, S. (2023). On the paradigms of learning analytics: Machine learning meets epistemology. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 100192. <https://doi.org/10.1016/j.caeai.2023.100192>
- Drayson, H. (2024). Sensorial Investigations: A history of the senses, in anthropology, psychology, and law. *Leonardo*, 581-582. https://doi.org/10.1162/leon_r_02576
- Dombrowski, S. C., & McGill, R. J. (2024). Clinical assessment in school psychology: impervious to scientific reform? *Canadian Journal of School Psychology*, 39(4), 297-306. <https://doi.org/10.1177/08295735231224052>
- Facco, E. (2022). A neurophenomenological theory of the three worlds. *Theory & Psychology*, 32(5), 733-753. <https://doi.org/10.1177/09593543211068426>
- Goldberg, N. (2023). Kantian views of empirical truth. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Philosophia*, 23-31. <https://doi.org/10.24193/subbphil.2023.1.02>
- Goodman, S. G. (2022). Just as long as it's not an essay: the Unessay as a tool for engagement in a cognitive psychology course. *Teaching of Psychology*, 51(4), 461-465. <https://doi.org/10.1177/00986283221110542>
- Glenney, B. (2023). David Howes, Sensorial Investigations: A History of the Senses in Anthropology, Psychology, and Law. *Social History of Medicine*, 38(1), 175-177. <https://doi.org/10.1093/shm/hkad103>
- Greenwood, J. D. (2020). On two foundational principles of the Berlin School of Gestalt Psychology. *Review of General Psychology*, 24(3), 284-294. <https://doi.org/10.1177/1089268019893972>
- Herrera, G. R. (2025). On the Incommensurability of Paradigms: a Critical Vision; Sobre la incommensurabilidad de paradigmas: una vision critica. *Letras (Lima)*, 96(143), 50. <https://doi.org/10.30920/letras.96.143.4>
- Hofman, E. (2025). Experimental Interrogations: tatbestandsdiagnostik, objectivity, and the impact of Experimental Psychology on Early-Twentieth-Century Criminal Justice. *NTM Zeitschrift Für Geschichte Der Wissenschaften Technik Und Medizin*, 33(4), 427-455. <https://doi.org/10.1007/s00048-025-00431-7>
- Kaiser, B. N., & Weaver, L. J. (2022). Culture-bound syndromes, idioms of distress, and cultural concepts of distress: New directions for

- an old concept in psychological anthropology. *Transcultural Psychiatry*, 59(4), 395-398. <https://doi.org/10.1177/13634615221110665>
- Kargopoulos, P., V. (2023). What philosophy, if any, is needed for cognitive science? *DOAJ (DOAJ: Directory of Open Access Journals)*. <https://doi.org/10.4453/rifp.2023.0003>
- Krickel, B. (2024). The New Mechanistic Approach and Cognitive Ontology – Or: What Role do (Neural) Mechanisms Play in Cognitive Ontology? *Minds and Machines*, 34(3). <https://doi.org/10.1007/s11023-024-09679-9>
- Lee, K., Graves, S. L., & Bumpus, E. (2022). Competency standards in cognitive assessment course assignments: A national analysis of school psychology syllabi. *Training and Education in Professional Psychology*, 17(2), 133-141. <https://doi.org/10.1037/tep0000409>
- Levin, S. A. (2025). The crisis of scientific paradigm in modern psychiatry and a look to the future. *Psychiatry and Clinical Neurosciences Reports*, 4(2), e70132. <https://doi.org/10.1002/pcn5.70132>
- Lopes, J., & Phenomenology, R. S. F. (2024). Cognitive science, phenomenology, and the unity of science. *Studia Phaenomenologica*, 24, 81-102. <https://doi.org/10.5840/studphaen2024245>
- Lowe, E., Bennardo, et al.. (2025). The Cambridge Handbook of Psychological Anthropology. In *Cambridge University Press eBooks*. <https://doi.org/10.1017/9781009026246>
- Millán, J. D., & Salas, G. (2024). ‘Wundt’s work is merely an incident in one of the challenging scholarly careers on recent history’: The media and academic reception of Völkerpsychologie, 1900-1920. *History of the Human Sciences*, 38(1), 99-128. <https://doi.org/10.1177/09526951241287387>
- Miller, G. A. (1994). The magical number seven, plus or minus two: Some limits on our capacity for processing information. *Psychological Review*, 101(2), 343-352. <https://doi.org/10.1037/0033-295x.101.2.343>
- Mülberger, A. (2022). Early Experimental Psychology: How did Replication Work Before P-Hacking? *Review of General Psychology*, 26(2), 131-145. <https://doi.org/10.1177/10892680211066468>
- Mungan, E. (2023). Gestalt theory: A revolution put on pause? Prospects for a paradigm shift in the psychological sciences. *New Ideas in Psychology*, 71, 101036. <https://doi.org/10.1016/j.newideapsych.2023.101036>
- O’Donohue, W., Ferguson, K. E., & Naugle, A. E. (2003). The structure of the cognitive revolution: An examination from the philosophy of science. *The Behavior Analyst*, 26(1), 85-110. <https://doi.org/10.1007/bf03392069>
- Omrani-Shishavan, A., Zeinali-Tazehkandi, M., & Aminpoor, H. (2025). Impact of Perfectionism, Cognitive Style and Emotional Schema on Popular Psychology: a Regression Analysis. *Journal of*
- Cognition and Culture, 25(1-2), 21-41. <https://doi.org/10.1163/15685373-12340198>
- Patrizi, P. (2007). In ricordo del professor Gaetano De Leo. *Psicologia Sociale*, 1, 3-4. <https://doi.org/10.1482/24329>
- Petrovich, E., & Viola, M. (2022). The «cognitive neuroscience revolution» is not a (Kuhnian) revolution. Evidence from scientometrics. *Rivista Internazionale Di Filosofia E Psicologia*. <https://doi.org/10.4453/rifp.2022.0013>
- Pietrzyk, M. (2025). In search of a «Happy ending» in Legal interpretation: Cognitive Dissonance in Judicial Decision-Making. *International Journal for the Semiotics of Law - Revue Internationale De Sémiotique Juridique*, 38(5), 1619-1638. <https://doi.org/10.1007/s11196-025-10247-2>
- Potters, J. (2022). Conceptualizing paradigms: on reading Kuhn’s history of the quantum. *Annals of Science*, 79(3), 386-405. <https://doi.org/10.1080/00033790.2022.2063945>
- Preston, J. (2024). Kuhn’s paradigms and their early critics. *Journal of Physics Conference Series*, 2877(1), 012072. URL: <https://doi.org/10.1088/1742-6596/2877/1/012072>
- Proctor, R. W., & Warren, A. D. (2024). Mechanism and contextualism in psychology. *Theory & Psychology*, 34(3), 328-346. <https://doi.org/10.1177/09593543241234654>
- Ren, Y., & Han, D. (2022). On equivalent classes of minimal Abelian codes. *Journal of Combinatorial Theory Series A*, 189, 105616. <https://doi.org/10.1016/j.jcta.2022.105616>
- Robertson, P., Walsh, V., & Mills, C. (2025). Integrating the cognitive science of religion with the dynamic framework of thought. *Journal of Theoretical and Philosophical Psychology*. <https://doi.org/10.1037/teo0000337>
- Rodax, N., Mihalits, D. S., & Valsiner, J. (2023). Wundt’s logic: Old resource for new ideas. *Theory & Psychology*, 33(5), 642-660. <https://doi.org/10.1177/09593543231176542>
- Sarris, V. (2019). Kommentar zu Max Wertheimer: „Produktives Denken“. In *Klassische Texte der Wissenschaft* (pp. 1-24). https://doi.org/10.1007/978-3-662-59821-4_1
- Schwartz, A. I., & Sunderman, G. (2024). Forging links between cognitive psychology, applied linguistics, and educational psychology. *The American Journal of Psychology*, 137(2), 157-168. <https://doi.org/10.5406/19398298.137.2.07>
- Sefotho, M. M., & Letseka, M. (2024). Botho/Ubuntu paradigm as cognitive justice in psychology. *School Psychology International*, 45(3), 233-253. <https://doi.org/10.1177/01430343241244748>
- Sergiou, A. S. E., & Gabora, L. (2025). The cognitive and evolutionary science of behavioural modernity goes beyond material chronology. *Behavioral and Brain Sciences*, 48, e16. <https://doi.org/10.1017/s0140525x24000943>
- Sheehan, C. (2021). Psychological anthropology and medical anthropology: a

brief history of ideas and concepts. *Irish Journal of Psychological Medicine*, 39(2), 115-120. <https://doi.org/10.1017/ipm.2021.34>

Silva, F. M. F. (2022). «Here (. . .) Practical Anthropology becomes pure art»: Kant on the distinction between Empirical Psychology and Pragmatic Anthropology. *Filosofia Unisinos*, 1-13. <https://doi.org/10.4013/fsu.2022.231.09>

Sinha, C. (2023). Making Sense of Law: Critical reflection on neuroscience, socialization, and self. *Integrative Psychological and Behavioral Science*, 58(1), 247-270. <https://doi.org/10.1007/s12124-023-09762-3>

Siregar, R., & Simbolon, I. Y. (2025). Challenging psychology and human reconstruction: a review of 'Innovations in Psychological Anthropology.' *Qualitative Research in Psychology*, 23(2), 494-497. <https://doi.org/10.1080/14780887.2025.2504288>

Skorinko, J. L. M., Schweitzer, K., & Kehn, A. (2025). Editorial: Applying cognitive and social psychology to the legal system: what we know today and what is next. *Frontiers in Cognition*, 4, 1695413. <https://doi.org/10.3389/fcogn.2025.1695413>

Tomičić, A. (2022). Rascjepi i presjeci antropologije i socijalne psihologije – interdisciplinarnost kroz teoriju socijalnih reprezentacija kao strategija u kulturnim studijima. *Studia Ethnologica Croatica*, 34, 277-307. <https://doi.org/10.17234/sec.34.12>

Viale, R., Gallagher, S., & Gallese, V. (2023). Bounded rationality, enactive problem solving, and the neuroscience of social interaction. *Frontiers in Psychology*, 14, 1152866. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1152866>

Ulrich, R., & Kaup, B. (2024). Wilhelm Wundt: His bumpy start in science at the University of Tübingen. *History of Psychology*, 27(1), 90-96. <https://doi.org/10.1037/hop0000251>

Vinck, D. (2025). Paul Bouffartigue, Caroline Lanciano-Morandat, Claude Paraponaris, Jean-Pierre Poitou. De la psychologie expérimentale à l'anthropologie des connaissances. *La Nouvelle Revue Du Travail*, 26. <https://doi.org/10.4000/13uoc>

Westheimer, G. (2023). Gestalt theory in 20th-century history. *Journal of Vision*, 23(8), 14. <https://doi.org/10.1167/jov.23.8.14>

Wertheimer, M. (1912). Experimentelle Studien über das Sehen von Bewegung. *Zeitschrift für Psychologie*, 61 (1), 161-265. https://www.gestalttheory.net/download/Wertheimer1912_Sehen_von_Bewegung.pdf

Yueyu, S., & Shenchun, G. (2022). A critique of the philosophical presuppositions of cognitive psychology. *Social Sciences in China*, 43(4), 119-136. <https://doi.org/10.1080/02529203.2022.2166294>

Zagaria, A., & Lombardi, L. (2024). A new perspective on trends in psychology. *New Ideas in Psychology*, 74, 101078. <https://doi.org/10.1016/j.newideapsych.2024.101078>

Viktoriia Petrushenko

Doctor of Science in Medicine, Professor, National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsya (Ukraine)

ANTHROPOLOGICAL PARADIGM IN LEGAL PSYCHOLOGY: COGNITIVE ASPECT

ABSTRACT

Background. Legal psychology, as a branch of scientific «knowledge», is represented by two most prevalent paradigms: anthropological and clinical, the formation and development of which took place within the influence of earlier psychological paradigmatic directions, such as behaviorism, cognitivism and clinicism. Therefore, the problem of the influence of cognitivism on the emergence, formation and development of the anthropological paradigm in legal psychology remains as a discussional research topic.

Objective. To identify the role and aspects of the cognitive influence on the anthropological paradigm in legal psychology, which involves the structuring of elements of legal-psychological cognitivism, the definition of common cognitive-anthropological elements and methods of their interparadigmatic implementation.

Methods. To achieve the objective of the research, systematic and structural-functional methods were applied in order to find the permanent elements of the cognitive trend in legal psychology, and to systematize its relationship with the anthropological paradigm. In addition, a bibliometric analysis of current scientific publications related to the development of anthropologism and cognitivism in legal psychology was used to form the theoretical basis of the research.

Results. Using the conceptual-categorical apparatus of Thomas Samuel Kuhn, it's stated that paradigmality transfers «knowledge» from the pre-scientific state to «normal science», that is, to an ordered system that functions within the constant structures – paradigms. The article makes it possible to trace the epistemological interdisciplinary transition from logical-mathematical to social-behavioral sciences in the context of legal and psychological issues, mainly due to the application of cognitivist ideas, that leaned to formalization, by anthropological para-

digm. The integration of separate and fragmented scientific and psychological directions into paradigms, in particular into cognitive or anthropological ones, involves the consolidation of the most valid methods, techniques and methodologies. Thus, in the context of the interdisciplinary approach, the implementation of «knowledge» from a purely socio-behavioral context into a legal-behavioral one is characterized.

Conclusions. The article uses a paradigmatic approach to the history of science, to determine the decisive role of cognitivists in the implementation of the «scientific revolution» in the psychological field, specifically in legal psychology and its social context. The article outlines an adaptation of the methodology, which was started back in the days of experimental psychology, and which was used by both cognitivists and clinicians and its implementation by anthropological paradigm. It has been proven that in the process of forming paradigms in legal psychology, the corresponding methodological adaptation took place on the basis of cognitivism.

Key words: legal psychology, anthropological paradigm, clinical paradigm, cognitivism, cognitive approach.

How to cite (як цитувати):

Petrushenko , V. (2026). ANTHROPOLOGICAL PARADIGM IN LEGAL PSYCHOLOGY: COGNITIVE ASPECT. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*, 12(2), 66–79. <https://doi.org/10.31108/1.2026.12.2.6> [in Ukrainian]

Петрушенко , В. (2026). АНТРОПОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ: АСПЕКТ КОГНІТИВІЗМУ. *ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС*, 12(2), 66–79. <https://doi.org/10.31108/1.2026.12.2.6>

Дата отримання статті: 23.12.2025

Дата рекомендації до друку: 22.02.2026

Дата оприлюднення: 28.02.2026